

Natur og friluftsliv

©Halvor Aarnes 2006. S.E. & O.

Naar Verden gaar mig imod, og det unnlader den sjelden at gjøre, naar dertil gives nogen Anledning, har jeg stedse befundet mig vel at anvende Friluftsvandringer og legemlig Anstrængelse som Dæmper for min Smule Bekymring og Uro. P.Chr. Asbjørnsen i *Kvernsagn* (1845) hvor Asbjørnsen introduserer begrepet friluftsvandringer.

Innholdsfortegnelse

Reiselyst og utforskertrang - pionérene.....	1
Polare strøk, snø og is	8
Tindebestigning og tindesport.....	11
Malere og diktere i skog og fjell	13

Reiselyst og utforskertrang - pionérene

Jakt og fiske, sanking, næringsvandring, gjeting og sætring har igjennom uminnelige tider brakt mennesket ut i natur og villmark. Jegeren og fiskeren streifet i stiløse trakter og fulgte dyrestier og sleper over skog og fjell. Gravhauger og stenggjerder med fangstgraver for elg og rein er minner om en tidligere fangstkultur. Det er funn av pilespisser fra folkevandringstiden (500-600 e.kr), og antall funn øker fra merovingertiden (600-800 e.kr). Mange steder er det rester etter smelting av myrmalm (jernvinna), blestergroper og kullmiler.

I begynnelsen var det mye overtro knyttet til naturen. Overnaturlige makter, skrømt, vætter, nisser, troll, hulder og de underjordiske hersket i skog og fjell, i skogstjern var nøkken og i havet var draugen og trollhval. Veidemann fra steinalderen var de første som gikk besværlige og farefulle turer i fjellheimen og etablerte de første ferdselsruter over Dovre og Filefjell. Funn av rav, perler og gjenstander i kobber og bronse viser at det allerede i bronsealderen var det kontakt mellom folk i middelhavsområdet og nordområdene. Fridtjof Nansen berettet i boka *Nord i tåkeheimen* (1911) om utferdstrang og utforskningen av jordas nordlige strøk i tidligere tider. I middelalderen var det pilgrimsvandringer til Nidaros med vandreleier over Dovrefjell eller gjennom Østerdalen. Dovre fikk etter hvert nasjonal symbolikk med *Enige og tro til Dovre falder* på Eidsvoll i 1814.

Den enkleste måten å utforske nordområdene var å ta seg fram med båt kystveien. **Ottar** fra Hålogalands beretning om en reise fra Skiringal (Kaupang i Vestfold) til Kvitsjøen på slutten av 800-tallet ble føyd til i kong Alfred den store av Wessex sin oversettelse av munken Orosius historiebok fra 400-tallet, og forteller om fiskere, hvalfangst, tamrein, dyreskinn, dunsanking og hvalross. I 1510 ble dansken **Erik Valkendorf** biskop i Nidaros og han foretok en reise til Vardø, beskrevet i *Findmarkia* som ble sendt til paven i Roma. **Sigvart (Sivert) Grubbe** (1571-1619) og lege **Jonas Carisius** (1571-1619) fulgte dansk kongen Christian IV på hans

Finnmarksreise i 1599 til de nordlige provinser for å sikre rettigheter og herredømme over fiske og handel. De reiste med skuta *Victor* og flere andre skip. Italieneren **Francesco Negri** (1623-1698) reiste i 1664-65 til Nordkapp og Lappland. I 1670 gjorde **Pierre Martin de la Martinière** en reise langs nordnorgekysten via Varanger til Russland hvor han ga beskrivelse av levevis til folk i nordområdene i *Voyage des pais septentrionaux* (1671). I 1795 var den britiske kvinnesaksforkjemperen og forfatteren **Mary Wollstonecraft** på reise i syd-skandinavia beskrevet i *Letters written during a short residence in Sweden, Norway and Denmark (Min nordiske reise)*.

Flere biologer deltok på den franske ekspedisjonen med korvetten *La Recherche*¹ til kysten av Nord-Norge og Spitsbergen 1838-1840. De undersøkte plante- og dyrliv. Med på ekspedisjonen var den danske zoologen **Henrik Nikolaj Krøyer** (1799-1880) som hadde skrevet *Danmarks fiske*, jotunheimoppdageren, legen og botanikeren **Christian Peter Bianco Boeck** (1798-1877), og botanikerne **Jens Laurentius Moestue Vahl** (1796-1854) og franske Charles Frédéric Martius. Vahl og Martius reiste delvis også med dampskipet *Prinds Gustav* til Tromsø. I forbindelse med Recherche-ekspedisjonen gikk presten og botanikeren **Lars Levi Læstadius** (1800-1861) fra Karesuando via Piteå, Haparanda til Hammerfest.

Generelt var ikke reiselysten utpreget. Ingen dro av ren fornøyelse, begeistring og glede. Besøk i uveisomme høyfjell var en fysisk prøvelse og ikke ufarlig. Sansen for naturen og naturkjærligheten var ikke nok til å utvikle reiselysten hos den vanlige nordmann, og pionerene var vitenskapsmenn og fagfolk på ekspedisjon². Rennessansen ga ny kunnskap om naturen, og ifølge Alexander von Humbolts oppfatning ville økt kunnskap om naturen gi økt naturfølelse. Via Rousseaus romatiske naturoppfatning, engelsk hagekunst og storslagne landskapsmalerier kom høyfjellsturer på moten. Mennesker og dyr føler lettelse og glede når de kommer til fjells.

I forbindelse med en epidemi i Kongsberg 1751 dro legen og botanikeren **Tycho Holm**, på landøkonomiske studier i Numedalen. Den tyske legen **Georg Christian Oeder** (1728-1791) dro på flere reiser i Norge i perioden 1755-59 ifm. storverket *Flora Danica*. Etter Oeder overtok **Otto Frederik Müller** arbeidet med *Flora danica*, og han dro på ekskursionser i Norge på 1770-tallet, botaniserte på Lifjell i 1775. Müller skrev om sin reise i *Reise igiennem Ovre-Tillemarken til Christiansand og tilbake* (1775). Den dansk-norske presten **Jacob Nicolai Wilse** (1735-1801) ga beskrivelse av reiser i Spydeberg og Eidsberg: *Physisk, oeconomisk og statistisk Beskrivelse over Spydeberg* (1779), samt i *Reise-lagttagelser i nogle af de nordiske Lande: med Hensigt til Folkenes og Landenes Kundskab* (1790-1798). Wilse arbeidet for opprettelsen av et norsk universitet.

Johann Ernst Gunnerus (1718-1773) var biskop i Trondheim stift, og på bispevisitasreiser samlet han planter. Sammen med Gerhard Schøning og Peter Fredrik Suhm grunnla Gunnerus Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i

¹Knutsen, N.M. & Posti, P.: *La Recherche. En ekspedisjon mot nord*. Angelica Forlag 2002.

²Caspari, Theodor: *Norsk naturfølelse i det nittende aahundre*. Aschehoug & Co. Kristiania 1917.

1760. **Gerhard Shøning** (1722-1780) var på rundreise i Norge 1774.

På begynnelsen av 1800-tallet startet en vitenskapelig utforskning av fjellområder. Oberbergamtassor **Jens Esmark** (1763-1839) arbeidet først ved Bergseminaret på Kongsberg (etablert i 1757) og i 1814 ble han professor i bergvitenskap ved universitetet i Christiania. Esmark hadde besteget Snøhetta på Dovre (1798), Bitihorn og Gaustadtoppen. Sammen med Jean de Charpentier framsatte Esmark hypotesen om at det var isbreene som hadde laget fjordene langs norskekysten. Esmark mottok mange besøkende, og hadde omvisninger på Sølvverket og mineralsamlingene. Esmark skrev *Reise fra Christiania til Trondhjem* (1829).

Allerede i 1813 gjorde professor **Christen Smith** botaniske reiser og undersøkelser i fjellområdene mellom Valdres og Gudbrandsdalen. I 1807 undersøkte Smith Tronfjellet, Rendalssølen og Snøhetta, og i perioden 1812-13 Hardangervidda, Jotunheimen, Trollheimen og Filefjell. I 1821 reiste professor **Christopher Hansteen** fra Uvdal til Eidfjord og oppdaget Vøringsfossen. I samme tidsrom hadde C.P.B. Boeck og B.M. Keilhau en ekspedisjon til Jotunfjeldene, Opprinnelig ble de kalt Jotunfjellene, men Aasmund Olavsson Vinje kalte dem seinere Jotunheimen.

Sogneprest U.F. Bøyesen fant Vettisfossen, og Gottfred Bohr dro over Jostedalsbreen. Disse pionérene spredte budskapet om fjellferdene, som etter hvert tiltrakk seg studenter. Maristien ved Rjukanfossen og Gaustadtoppen ble populære utfartsmål.

Sommeren 1842 dro historikeren **Peter Andreas Munch** (1810-1863) sammen med **B.M. Keilhau** over Hardangervidda, og de hadde med apparat for høydemåling og camera lucida, og de besteg Hårteigen. Hardangervidda ble besøkt også sommeren 1843, og han fullførte deretter arbeidet med et Norgeskart (1845), som inneholdt 40.000 stedsnavn i god fornorskningstradisjon, et viktig bidrag i utvikling av norsk nasjonalfølelse. I 1846 utgir P.A. Munch en reisehåndbok: *Fortegnelse over de mest befarede Landeveie og Reiserouter saavel mellem Stæderne, som Landdistrikterne i Norge*. For veikartet fikk Munch en medalje på verdensutstillingen i Paris i 1878. Dansken Chr. Jochum Pontoppidan hadde utgitt et norgeskart i 1783, og C.B. Brinchmann hadde i 1827 utgitt *Norske Reise-Router*. P.A. Munchs reisehåndbok var stor og uhandterlig sammenlignet med den mindre og billigere reisehåndboken *Praktiske Lommereiseroute* utgitt av J.Chr. Abelsted i 1840.

Theodor Caspari³ forteller om Jotunheimens oppdagelse: *Vitenskapen var det som fant vegen, to unge modige vitenskapsmenn, begge senere professorer, som stormet den første skanse og kastet det første lys, vitenskapens lys, over norsk natur*. Disse to var geologistudenten **Baltazar Mathias Keilhau** (1797-1858) og botaniker og medisinstudent **Christian Peter Bianco Boeck** (1798-1877). Keilhau og Boeck bestiger Falketind, som Vinje hadde navnsatt. I 1819 dro Boeck på botanisertur på Filefjell. Naturen var ikke bare idyll og Caspari⁴ fortalte videre om Keilhau:

Som ethvert Kjærlighedsforhold Menneskene imellom har ogsaa Kjærligheden til

³Caspari, Theodor: *Av Jotunheimens saga*. Nasjonalforlaget.

⁴Caspari, Theodor: *Fra Fjeld og fremmed Land* (1909).

Naturen sine "Hvedebrødsdage", da man sværmer i det Blaa, uden intimere Kjendskab til Gjenstanden. Keilhaus reiseberetninger i andre utgave av tidskriftet *Budstikken* var av vitenskapelig karakter og innholdt lite av naturskildringer¹⁵.

Engelske turister var de første til å ta i bruk den norske naturen, og engelskmenn dro på jakt og fisketurer bl.a. beskrevet av **J.A. Lees** og **W.J. Clutterbuck** i på sin reise Jotunheimen i traktene rundt Gjende. (*Three in Norway by two of them*, 1882. *Tre i Norge ved to av dem*)

⁵Keilhau: Budstikken no. 49/50 21. September 1820 samt De høieste Fjelde I Norge, Hermoder 23de November 1822

Flere fulgte etter på 1870-tallet og Caspari¹ forteller: *Saa tar da 70 Aarenes Ungdom, med Studenterne i Spidsen, Ransel på Ryg og Stav ihænde og stevner ind i Fjeldet. Det Aandens Veier, som samtidig blaaser ind over Landet fra Tidens store Tænkere og Digtere, fra Mænd som Herbert Spencer, Stuart Mill, Darwin, fra Ibsen, Bjørnson, Brandes - den frie Tankes Stormveir, holder saa langtfra tilbage, at det tvertom stimulerer Længselen efter frisk Fjeldluft.*

Frederick Metcalfe skrev *The Oxonian in Thelemarken, or Notes of Travel in South-Western Norway in the Summers of 1856 and 1857* (1858) (*Norske reiseeventyr i Thelemarken og Sætersdalen for hundre år siden* (1971) og fortalte om kunstig utklekking av laks og annen fisk ble brukt til å øke fiskebestandene, og om professor Rasch som brukte fuktig hvit- eller myrrose under transporten av rogn fra Leirdalsøren til Christiania. Rasch hadde også funnet ut at mose var velandvendlig på bunnen av fiskedammer. Mosen motvirker vannets tendens til å fryse og det fanger opp partikler med forurensninger i vannet. Metcalfe fisker med kastesluk med triangelkroker, en fiskemåte som var lite kjent hos lokalbefolkningen. Det drives jakt på turene og Metcalfe fortalte: *Kort efter brente jeg løs på en stor flokk boltitter - "rundfugl", som føreren kalt dem - og sikret meg en velkommen tilvekst til provianten.* Metcalfe skrev om P.C. Asbjørnsen som hadde rodd med bunnskrape i Utne og funnet en liten musling og en ny sjøstjerne med sterk rød farge og tolv armer ca. Tolv tommer lange. Metcalfe: *Frodigere buskas har jeg aldri sett, det rene paradys for subalpine planter. Det var bringebær, jordbær og heggebær (hvis ved er den seigeste i Norge), foruten mange arter av ville blomster som tittet frem mellom stenene. Og der var mange arter av bregner. Blant disse vokste en plante som så ut til å være en persillebregne, og jeg stappet noen eksemplarer av i min bok. "Åhoi, det er en lei plante", sa Simon. "Det vokser en mengde av dem på disse kanter. Vi kaller den torboll eller hestespeng. Den stopper maven på hesten så den trutner, og det eneste som kan berge hesten da, er et klystér".*

Metcalfe reiser fra Lærdal over Fillefjell, en rute som Nansen seinere gikk på ski for å delta i Husebyrennet. På reisen studerte Metcalfe inneholdet i en bokhylle og blir overrasket over å finne en kokebok trykt i København i 1799. *"Man kunne like gjerne vente å finne en parisisk motejournal i en indianerleir. Riktignok opptar spising den største del av en nordmanns daglige tanker. Ordet mat er evindeligg i deres munn, og gjenstanden selv nesten like hyppig, seks måltider om dagen er ingen sjeldenhet. Men så - hva slags mat! Til den trengs det sikkert ingen kokebok, og boken er utvilsomt havnet her ved en misforståelse. Den lille almanakk utgitt av professor Hansteen i Christiania, kjent i England som forfatter av "Reiser i Sibirien", lå også på bordet. En liten notis jeg fant i den, er meget betegnende for den enfoldige overtro som ennu holder seg blant bøndene. Notisen lyder omtrent slik: Månebanen har samme posisjon i forhold til ekvator hvert nittende år, og dette kan muligens ha innflydelse på atmosfæren. Det er følgelig blitt antatt at der er en viss likhet mellom været på en hvilken som helst dag og været på den tilsvarende dag for nitten år siden. Av denne grunn er det i en kolonne under overskriften "Veirliget" oppgitt været slik det observert i Christiania for nitten år siden. Dette må dog ikke betraktes som en spådom, men kun som en historisk beregning". Da denne kolonne om "veirliget" - tross advarselen - av bøndene ble utlagt på overtroisk vis, ble den etter hva jeg hører sløyet i noen år, men måtte tas inn igjen fordi bøndene ikke ville kjøpe almanakken uten den.*

Metcalf er også forundret over overtroiske og svermeriske historier om vetter, tusser og haugfolk, som gjennomsyrrer uvitende skandinaver, vanlige naturfenomener som ble feiltolket: hvis det var storm som ulte og virvelvind som brøt ned trær, mente nordmenn at det måtte være Åsgårdsreien, og hvor lyden av trekkfugl som flyr sydover under stjernehimlen ble tolket som trollkjerringer på luftig ritt. Hvis isen plutselig revnet og tok med seg en uheldig ferdesmann, ble det tolket som en ond ånd som krevet et menneskelig offer.

Francis M. Wyndham gjorde en reise til Norge i 1859 beskrevet i *Wild Life on the Fjelds of Norway*. Han beretter om at langs veiene stod det med jevne mellomrom stolper med navn avstand som viste hvem av grunneierene som hadde ansvar for å vedlikeholde veien. Kartene var ikke gode, men professor Munchs kart fremheves som gode, når man ser bort fra amtskartene. De er med på bjørne- og rypejakt og reiser rundt i Hardanger, følger ruten Stalheim, Gudvangen, Kaupanger, Skjolden over Sognefjellet, Bøverdalen, Røysheim, Lom, Gudbrandsdalen, Sjøa reinsdyrjakt i Leirungsdalen i Jotunheim, ror ut på Gjendin og setter stegler for å fange ørret og møter Jo Gjende., Wyndham forteller at de som går i fjellet bruker ski som er trefjeler bøyd opp i begge ender og støvlene er festet med en vier eller lærreim. Til Christiania.

Thomas Robert Malthus var på reise i, beskrevet i *Reisedagbok fra Norge 1799* (Cappelen forlag 2005) sammen med vennene Dr. Edward Daniel Clarke (*Travels 1819-24*), Cripps og Otter, hvorav sistnevnte botaniserte. Malthus var kjent for sin bok *Essay on the Principle of Population* (1798). De kom fra København, via Sverige, til Fredrikshald hvor de ble tatt imot av **Bernt Anker** (1746-1805). Deretter dro de videre til Christiania. Det berettes at nær Drammen fant Otter *Linna borealis* i overflod. De har med termometer og måler hver dag temperaturen. De besøkte Peter Anker på Bogstad, som også kjente Linné. I tillegg besøkte de **John Collett** (1758-1810) som drev mønstergyldig gårdsdrift på Ullevål og Fladeby, og som også var kjent for sine selskaper. Collett hadde studert i Oxford og tok i bruk engelske landbruksmetoder. Malthus skrev (s. 31-32):

Herr Collett mottok oss med stor hjertelighet og lot til å være glad over å vise sine anlegg, som han selv hadde planlagt, og sin jordeiendom som han hadde forbedret. Han er en stor gårdbruker og har nesten 1600 mål jord på egne hender. Han behandler rugen på samme vis som vi behandler hveten, og forbereder jorden til dette ved vekselbruk - to eller tre avlinger av hvete på rad, for å få en god avling av rug på samme jord en gang hvert tredje eller fjerde år. Hans første avling av kløver var under onning, og noe av den alt i såter. Om vinteren fórer han kuene med turnips og gulerøtter oppbevart i kjellere, seks forskjellige slags fór hver dag. Poteter slår ypperlig til. De ble innført til Norge for omkring 30 år siden og kommer stadig mer i bruk.

Jens Esmark ved den mineralogisk og geologiske avdelingen på Kongsberg stod også på besøkslisten. Her fikk de vite at det ble holdt gratis undervisning for bergmenn, deres barn og andre interesserte. De fikk også anledning til å studere gruvene hvor det ble utvunnet rent selv, og de fikk sett mineralsamlingene til Esmark. Malthus med følge reiste over Dovre til Dronheim (Trondhjem, over Røros og ned Østerdalen. Malthus var opptatt av eierforhold til gårdene, odelsretten,

forlikrådene, og førte samtaler med **Grev Moltke** (1764-1851 som var stiftamtmand i Trondhjem.

sl boka Lees, J.A. & Buck, W.J.C. (*Tre i Norge ved to av dem*) utgitt i 1882 fortelles det om briter som drev jakt og fiske i Jotunheimen.

W. Mattieu Williams skriver i *Til fots i Norge for hundre år siden*, oversatt av Thor Bryn, om et to måneders opphold i Norge. Fra Christiania tok Williams jernbanen til Eidsvoll, dampbåt opp Mjøsa til Lillehammer. Han la avsted med ryggsekk, en siste modell "inspirert av en botaniserkasse, og ikke ulik en slik".

Pakket inn i oljet silke omgitt av en gummistrikk gjorde det vanntett. Og " *Hva sekkens innhold angår, er kunsten å redusere det til et minimum*". Om antall skjorter så holder det med to rommelige flanellsskjorter i beste og bløtteste stoff, en på kroppen og en i sekken, og en av dem fungerer som nattskjorte.

Om vaskingen fortalte han slik:

De har gått en stund, er blitt varm og trenger en pust. De setter kursen mot elven, vannet eller den første fjellbekken som krysser stien. Den slags finnes alltid i trakter hvor fotvandrere ferdes. Kall skjorten på kroppen A og den andre B. Ta ryggsekken av på et koselig sted i vannkanten, ta ut skjorte B og vask den i strømmen. ..En flanellskjorte som bare har vært brukt ett døgn, trenger bare litt innsåpning under armhulene, ved halsen og håndlinningen. Litt skrubbing, klasking, skylling og oppvridning i det rene vann gjør resten. Når det er gjort, bres skjorten ut på gresset, og De tar en dukkert. Er bekken svært grunn, så legg Dem flatt ned i singelen eller mellom rullestenene, og la vannet strømme over Dem et kvarters tid. Williams sverget dessuten til ullplagg og ullsokker også om sommeren.

Turen gikk videre opp Gudbrandsdalen. På menyen var bl.a. røkelaks, flesk, søtmeik, øl og flatbrød,"en merkelig substans kjevlet ut en en utrolig grad av tynnet", og "er man sulten kan det settes til livs diverse kvadratmeter i målet". Turen gikk via skyss-stasjoner til Hjerkin, over Dovrefjell, og omveien ned Orkdal til Trondhjem. Han ble for første gang "vitne til den gamle norske skikk med å ta i hånden hele selskapet rundet. Dette utføres med stor sindighet, nesten høytidelig, som en bordbønn etter maten. Enhver griper hånden til hvem som helst og gjentar "tak for mad".

Om reisen langs Orkla ga Williams en beretning om et vann i Orkdal:

Blå øyestikkere svirret over vannflaten og la sine egg, de gjorde det beste ut av sine korte liv i luften, mens deres grådige larver under vannflaten slukte alt de kom over. I vannkanten vokste en overflod av to arter droceræ eller soldugg, disse merkelige planter hvis blad stritter av klebrige hår og er dekket av små sprellende eller døde fluer. Botanikerne er ennå i villrede om hvorvidt disse planter og deres sydlige slektninger av arten dionæ, eller Veus-fluefangeren, virkelig fanger fluene for å spise dem, eller om de bare funksjonerer som de "fluepapir" som brukes så flittig i London på samme årstid. Den ene av soldugg-plantene har runde blad, den annen har lange, ovale eller nesten lanseformede blad med lange stilker.

Williams påpekte at Pontoppidans eventyrlige beretninger som sjøormen eller Kraken har en naturlig optisk forklaring:

Enhver som har litt kjennskap til optikkens lover, vil innse at gjenstander i horisonten under disse forhold tilsynelatende må komme i bølgende bevegelse. De synes å

stige og synke etter som de øynes gjennom en tettere eller tynnere atmosfære.

Med postdamperen *Constitutionen* gikk turen fra Trondhjem til Hammerfest og tilbake, og på reisen langs kysten redegjorde Williams om hullet i Torghatten, og fortellingene om Hestmannen og De Syv Søstre. Utenfor Hammerfest ligger endepunktet for den nøye målte meridianbuen 25°20' fra Donau til Ishavet. Møter fjellapper og sjølapper.

Nytelsen av naturen ble betraktelig forhøyet av en lunch på ville jordbær, som det var mengder av langs veikanten.

Dette var fra en periode med inndeling i mennesketyper med ytterlighetene kortskaller med store og lave hoder og langskallede. Videre til Sunndalsøra, Romsdal. Møter forberedelser til prinsebesøk. I uveisomt terreng gikk navigeringen med kart og kompass. Otta ?, Lom ? , Jostedalen, Nærøyfjorden, noe av det mest storslåtte han har sett, til Gudvangen og opp Nærydalen. Jamførte med **Murrays** reisebeskrivelser i *Håndbok for Nord-Europa* ?. Han fant det bedre å sove i fjellet enn på flatland. *Dugg og nattetåke - fuktighet og malaria - legger seg over sletter og i dalbunner. Men i fjellskråninger og oppe i høyden kan man, når det ikke bent frem regner eller yrer, alltid finne tørr mark og en atmosfære som, selv om den kan være kald og gi valne fingre og tær, ikke utsetter en for koldfeber og revmatisme.* Videre til Vossevangen, Ulvik, Vøringsfossen, langs Sørfjorden til Utne, Lofthus, Odda, Røldal, over Haukelifjell til Telemark, forbi Møsvann til Rjukanfossen, Tinnsjøen, via Bolkesjø til Kongsberg. Skysstasjoner med mer eller mindre loppebefengt sengeplass. Noen ganger med hest og karjol. Til Drammen og videre til Christiania.

I 1866 stiftet konsul Thomas Johannsen Heftye Den Norske Turistforening (DNT), sammen med professor H. Rasch, assessor W. Erichsen, veidirektør Hans H. Krag, oberst F. Næser, og N.A. Nicolaysen. Aasmund Olavsson Vinje var også tilstede og han skrev referat fra møtet i *Dølen* 15. april 1866. Målet var ikke en tindeklubb, men man ønsket å gjøre fjellvidder og daler mer kjente, bygge fjellhytter for overnatting med håp om at folk fikk nytte og glede av å vandre i fjellet.

Det norske Jægerforbund ble stiftet i 1857.

Lov om naturfredning kom i 1910, og Strandloven i 1937.

Polare strøk, snø og is

John Franklin (1786-1847) foretok en ekspedisjon til Nordvestpassasjen i 1845, og forsøkte å finne en seilrute fra Nordatlanteren til Stillehavet og de reiste avsted med *Erebus* og *Terror*. De frøs fast i isen og hele mannskapet på Franklinekspedisjonen omkom. Den finsk-svenske polarforskeren **Nils Adolf Erik Nordenskiöld** (1832-1901) reiste med *Torrel* til Spitsbergen i 1858 og 1861, og til Spitsbergen i 1864 og 1868 med *Sophia*. I 1875 drar Nordenskiöld med fangstskuta *Prøven* til Jenisej og året etter drar han med *Ymer*. I 1878-1879 drar Nordenskiöld gjennom nordsostpassasjen med dampskipet *Vega*.

Med skuta *Jeannette* ble det forsøkt å seile Nordøstpassasjen motsatt vei via Beringstredet med drift nordvestover, men båten ble skrudd ned av isen og bare deler av mannskapet berget seg ved å gå mot land. Grønlandsferden la grunnlaget for større planer. Etter rester fra Jeanettekspedisjonen hadde Mohn kommet med en teori om at det måtte gå en strøm fra Beringstredet over polhavet til Svalbard. I Rekkeviksbukta ved Larvik ble *Fram* bygget under ledelse av Colin Archer. Ei skute som var konstruert for å bli løftet opp av skruisen og derved unngå å bli knust. Skipper på *Fram* var Otto Sverdrup fra Grønlandsekspedisjonen. *Fram* fulgte med drivisen, men da de skjønnte at de ikke kom til å drive mot Nordpolen la Hjalmar Johansen og Nansen på ski med hundesleder mot nordpolen og kom til 86° 4' nordlig bredde. På veien tilbake måtte de overvintre på Semlja Frantsa losifa hvor de ved et lykketreff møter på Frederick Jacksons ekspedisjon som fraktet dem til Vardø 13. August 1896. Den farefulle ferden er beskrevet i *Fram over Polhavet* (1897), opplest av Clas Gill på radio og med klassiske replikker som: *Nå må de skynde dem Johansen*. Det ble utvist en djervhet uten sidestykke. I 1868 gikk Sondre Nordheim på ski fra Morgedal til Christiania.

Fridtjof Nansen (1861-1930) tok sin doktorgrad på nervesystemet hos slimål i 1888 og i samme år gikk han på ski over Grønland fra kyst til kyst sammen med Otto Sverdrup, Oluf Dietrichson, Kristian Kristiansen Trana. To samer var også med: Samuel J. Balto og Ole M. Ravna. Skiekspedisjonen ble beskrevet i *På ski over Grønland* (1890). Liv og levned hos eskimoene ble fortalt i *Eskimoliv* (1891).

Ingen har hatt større betydning for friuftslivet og skigåing enn Nansen. I *Friluftsliv På ski over fjellet* forteller han om sin berømte skitur tur retur Bergen - Kristiania for å delta i Husebyrennet 1884, han får 7.premie og går turen tilbake til Bergen. Det første Husebyrennet ble holdt i 1869 og ga seinere opphavet til Holmenkollrennet. Det Han gikk via Voss, Stalheimskleivene i stup ned til Nærøydalen og Gudvangen. Tok dampskip Gudvangen-Lærdal. Deretter via Borgund og den lange bakken opp Filefjell forbi Breistølen, Bjøberg, over fjellet mot Hemsedal, Tuv og Gulsvik, over Krødern og så med toget til Kristiania. Etter skirennet var det å gå tilbake igjen. *Skulle jeg ta veien gjennom Hemsedal og over Filefjell igjen, det var jo den tryggeste, men vel tam... Nei da heller opp gjennom Ål og innover Hallingfjellene*. Så derfor valgte han å gå via Hallingskeid, Vosseskavlen, Raundalen og Vossevangen. På turen til Kristiania skriver Nansen: *For et vinterliv her kunne leves, hvis de bare lærte å bruke skiene...*

I *Vinter i fjellet* fra *Friluftsliv* fortalte Nansen om jakt på rype og hare på Blefjell 1900 hvor Nansen gikk fra Bolkesjø over Blenut ned til Sørkjvatnet og Ormandbu hvor han skulle være noen uker.

Så er jeg igjen i fjellet, snehvitt og rent, - vidder-lange skiløyper - og høy himmel. - Langt borte og dypt under ligger dalen. For et friskt og fritt liv, hvorfor er det ikke alltid slik? Arbeide når en vil, og så lenge en vil; ingenting forstyrrer arbeidsfreden. Og er en trett, så ut på ski mellom de hvitklede, alvorlige granene, opp gjennom bjerkeliene, over viddene... Alt stort og renlinjet... Ja hvorfor gjør vi ikke livet slik ?

Så mange dumme livsfornødenheter vi kulturmennesker har laget oss, mens vi bruker de virkelige nyttige tingene som selvfølgeligheter, uten å tenke på hvilke

goder de er. Bare en spiker! Der nord fikk vi føle det, når vi selv måtte lage den av ben. Og så tenk, her har jeg da det som vi den gang drømte som det aller høyeste: en dør, en loddrett dør! Jeg må tenke på hvordan jeg hver morgen, hele vinteren og våren, satt der inn i soveposen og rigget meg til med komager og fettete, fillete klær med bjørneskinnsvotter, og grudde for å skulle ut i husgangen og bryte meg opp gjennom hullet, som var dekket av et bjørneskinn, men hvor vinden pakket en svær, hard snefonn oppå hver eneste natt. Å ja, som en lengtet håpløst etter en loddrett dør, som gikk på hengsler og kunne åpnes og lukkes lett, bare med en dørklinke...

Å, så vakker den er den sneen. Se så fint og lett den drysser ned der ute, så bløtt teppet ligger over hauger, steiner og tuer og nedbøyde trær, og så over isen på vannet, og de gamle skifarene fra da jeg kom; - alt er dekket lett og varlig under det rene teppet. Og verdenslarmen kommer så uendelig langt bort, stenges ute; - her dempes all lyd.

Ja, det livet ja - hva er det vi har gjort det til? En endeløs rekke trivialiteter og småtterier!

Hvem har vilje og mot til å være enkel? Ja, hvis det da ikke blir på moten. Ja mote! Tenk en "kultur" som holder moter! Uselvstendighetens, de utvaskede personlighetens stempel. Kom ikke og innvend at det bare er kvinner og narraktige mannfolk som renner etter moten. Å nei, det er ikke bare i klær og mat og drikke og slikt vi har dem; de rår i kunst, i litteratur, i vitenskap, ja i våre meninger, i vår "overbevisning"...Og det blir verre og verre. Med de stadig hurtigere samferdselsmidler øker tempoet uhyggelig. Før tok en ny mote år om å nå oss, nå tar den så mange dager eller timer, og uten stans skifter det.

Nye inntrykk yngler ustanselig fortere, vi får nå flere på en dag enn vi før fikk på måneder og år, de myldrer inn med telegraf, med aviser, med telefon. Og når vi reiser ut for å utvide horisonten, farer vi gjennom mer på en uke enn vi før så på et år. Og den stakkars hjernen strever med alt dette stoffet, den har ikke fulgt med i utviklingen, dens romfang og evne er begrenset som de var, mens stoffet, inntrykkene er blitt ubegrenset, - den klarer det ikke lenger. Vi ser, hører ulike mer; men vi lærer mindre. - Det må med logisk nødvendighet bli overfladiskhet, det blir umulig å gå i dybden - de blir mangel på originalitet, mangel på personlighet.

I Høstjakt fra Friluftsliv:

Over hodene på oss drar trosteflokkene att og fram; de samler seg nå om høsten. Så freidige og livsglade - snart fløyter de litt på hverandre, og så skratter og ler de så sprettende fornøyde. Hvorfor syns dere livet er lystig i år som det er så lite rognebær? Er det fordi dere like fullt drar hvorhen dere lyster...I et granholt på den andre siden av bekken seiler den underlige lavskriken fra gren til gren. Som oftest tyst og taus, som den bar på livets hemmelighet, av og til en melodisk, vemodig fløytetone; - men så til andre tider plutselig iltert, skjærende skritt i fullt sinne. Gåtefulle fugl, deg blir jeg aldri klok på. Kanskje er du den som ligner mest det flakkende menneskesinn? Stundom, når jeg sitter i skogen, og du kommer lydløst svevende og setter deg på kvisten over meg, og skotter ned og skakker på holdet, da er det som du har noe du nødvendigvis ville si. - Men så seiler du av sted igjen til

neste tre borti skogen, og fikk ikke sagt noe. Men slik går det vel også med oss - hvor ofte finner vi uttrykk for det som ligger på bunnen og toner dypest i oss.

Fra Tiurleik fra Friluftsliv:

Himmelen glødet ennå i nordvest; men det skumret, og langsomt kom natten sigende over skogen. Det var ikke slik vind som i går kveld, bare et sus gjennom tretoppene nå og da. Måltrosten hadde det travelt, slo om fra den ene leksen til den andre, snart dens høye, muntre kvidder og småprat, så lange spttende strofer - er det om alt den så av menneskenes styggedom der sørpå? - og så igjen skalv dype brysttoner gjennom skogens tungsinn. Rødstrupen hjalp til så langt han rakk, og det var mest som en kappestrid mellom de to; men måltrosten vinner. Innimellom kom en av de andre sangerne til... Så stilnet det av, bare en forsinket stubb, som var blitt sittende igjen i en strupe, trillet nå og da gjennom skogfreden... Himmels svake purpur i øst mørknet, den tungblå skygge av jorden trakk seg høyere og høyere over hvelvet. - Det duftet mold og vår og gran av skogen — En enkelt blek stjerne skalv fryktsomt høyt der oppe. — Men skyggene nede mellom trærne ble tettere, en kunne ikke lenger skjelne bladene bortetter skogbunnen. Åsene østover fløt sammen til en mørk masse. - Et enkelt vindblaff fór klagende gjennom stillheten. Nå skulle rugda ha trukket - men ikke en pist, ikke en knort å høre... Skumringen tetnet. - For en høytid denne nattens komme over jorden - etter hver dag - og likevel alltid ny. Men nutidssjelen har ikke tid til å lytte til skogen og natten... Men se der kommer den, trollfuglen, svart og stor, sigende gjennom skumringen over tretoppene en steds der ute fra.

Fra Rondane og Sølenfjell i Friluftsliv:

... Og som denne krigen setter begrepene på hodet. Hva er det for slags uhyrer den gjør oss til? Får en mann uniform på, klær av en viss form og farve, og så en ordre, har han rett til hva som helst: slippe bomber fra luften ned på fredelige byer, på arbeidsomme borgere som driver sine daglige gjerning og intet aner, - ødelegge hjem, eiendom, levevei. - Lumskelig, uten varsel, kan de uniformerte sende skuter med folk - ja med hundrer av uskyldige kvinner, menn, barn - i døden...

Kaukasus strekker seg fra Baku ved det Kaspiske hav og til Svartehavet og Asovhavet. I boka *Gjennom Kaukasus til Volga* redegjorde Nansen for alle folkeslag og språk i dette området, og deres historie. Nyttig lesning for dem som vil forstå mer av konfliktene og bakgrunnen for konfliktene mellom Russland og det mylder av folkegrupper og stammer i "Russlands myke buk", Kaukasus. . Nansen redegjør også for fiske i Volga av stør (beluga, osterina,sevriuga, sterlet), gjørs, sudak, brase m.fl. i Volga

Tindebestigning og tindesport

De som søker tindene søker ro, det enkle liv, stemningen, utsikten, ønske om å bruke kroppen, utfordringen og ekstrem risiko. Arne Næss introduserer bolteklating. I 1828 besteg Christen Hoel og Hans Bjærmeland Romsdalshorn. I 1844 hadde

eneboer og reinskytter Jo Gjende og Gulbrand Steinfinnbø klatret opp Glittertind for første gang.

Den norske tindebestignings far **Cecil William Slingsby** klatret opp Store Skagastølstind i juli 1876 sammen med vennen **Emanuel Meyer Mohn**, og reinjeger og fjellfører **Knut Lykken**. I 1894 klatrer den første kvinne **Therese Bertheau** til toppen av Skagastølstind. Slingsby og Mohn klatrer opp flere topper som Uranostind, og Gjertvasstind,

Torger Sulheim, skolelærer L. Arnesen og kirkesanger S. Flotten besteg Galdhøpiggen første gang i 1850 med vei fra Spiterstulen. Ola Rødsheim er sannsynligvis den første som klatret opp Galdhøpiggen fra Rødsheim. Slingsby klatret også opp Galdhøpiggen, og sammen med Slingsbys søster og Rolf Alfsen klatret de opp til Glittertind. Sammen med bærer Halvar Halvarsen og Sulheim utforsket de i traktene rundt Horungene ved vinterstid. *“Hellingene under Fanaråken var reddsomt anstrengende”. Her må sommervinden bake godt, for så digre trær - bjerk og alm - som i dette søkket, har jeg ikke sett noe annet sted i Norge. Mange bjerketrær hadde ennå arr i stammen etter å være blitt flådd av gamle dagers neversankere. Jeg viste Sulheim arrene, som bevis på at Vettifolkene hadde hatt sin gang her. Høye bregneblad og Osmuna regalis (kongsbregnen) stakk opp av snee, og ville bringebærbusker, med stivfrosne bær ennå hengende på stilkene, vokste overalt.* Med Johannes Vigdal som fjellfører på brettur skrev Slingsby: *Jeg har hatt mange eventyr på breer, men nedstigningen på Kjenndalsbreen vil for alle tider være uutslettelig preget i min erindring som det farligste jeg har vært med på.* I 1884 besteg Slingsby Lodalskåpa sammen med sin hustru, svoger Ecroyd, T. Anderson, Lars Janssen og Jens Rustøen.

Slingsby fortalte videre: *Navnet Turtagrø betyr stedet hvor det gror turt. Turen er en vakker vekst med blå blomster, som ligner litt på tyrihjel, skjønt de ikke er nær beslektet botanisk. Stedet er blitt et berømt tilhold både for klatrere og for folk som er overanstrengt, eller av andre grunner trenger frisk luft i lungene.*

Slingsby skrev i *The Northern Playground* (Til fjells i Norge, 2004) i en vandring fra Fjærland og utforskning av Austerdalsbreen:

Vi beveget oss ytterst forsiktig omtrent 300 fot bortover den upålitelige fjellside. Den skrånet nedover mot revnen i en vinkel på 50°, og et fall var ikke til å tenke på. Vi klorte oss fast på løst skiferberg med føtter, hender, lår og albuer. Vi holdt fast i røttene på stjernesilde, i tauaktige røtter på rosenrot, mose, fjellsyre og andre vannelskende vekster, som grodde i overflod på det usikre underlag ved foten av veggen.

Blant montanistene var Alf Bryn, C.W. Rubenson og F. Schelderup. Dansken **Carl C. Hall** klatret flere av fjellene rundt Skagastølstind og besteg Romsdalshorn i 1881 Ferdinand Schelderup, Berg og Rubenson klatret opp Norges nasjonalfjell Stetind i 1910, og de kom også opp på Svolværgeita.

Ada gikk høyere, hun droges mot fjellets topp og etter hva hun der ville få se. Men da hun stod deroppe og kjente høyfjellens vind vifte omkring seg, da så hun den hele hær av golde nuter, der stod side om side langt bort. Men nu så hun også østen

lysne opp ved den kommende sol. Hun satte seg ned: nu fikk hun snart se soloppgangen fra Lofjellet. Og det varte ikke lenge, før den lyse rødme ble dypere og blandet med gull. De stolte farver stod der og sang en veldig seierssang, mens mørket sukkende flyktet mot vest. Og mange av skyene fra natten samlet seg og lot seg forskjønne av solrødmen; men denne glede kostet dem deres dunkle liv, idet de ble borte som pust i luften. Men dog flokket der seg flere og flere skyer om soloppgangen, og de svulmet av lys, mens de fløt sammen med morgenglansen og ble borte. Og da solen kom, dirret de og funklet som lange, blinkende tråder, og de forskjønnet selv solens glans, idet de døde. Men noen gamle, blinde skyer ville ikke frem. De kretset, fra den første morgenrødme viste seg, om bjergets mørke side. Og de ble ved å kretse der. Og langt inne i kløftene satt en og annen sky på lur ... og alle disse, de utenfor og de inne, de ville ikke mot solen og bli til luft for en håndfull purpur, de ville høre natten til. Sammen med ugler, flaggermus og mørkets dyr, hvis øyne tentes med stjernene, ville de gli inn i gamle klipperevner for neste natt atter å gli ut og samles, mens natten suste⁶.

Malere og diktere i skog og fjell

Flere forfattere og malere bidro til å skape og vekke naturfølelsen, stemninger, og naturbilder.

Fra 1820-tallet blomstret naturromantikken. **Johannes Flintoe** reiste rundt i Norge 1819-1925 og laget malerier av naturen bl.a. av Hurrungene. **Johan.C. Dahl** dro på en norgesreise i 1826 over Hardangervidda, til Jostedalbreen og Hurrungene på Sognefjellet, som ga inspirasjon til mange av I.C. Dahls landskapsmalerier. På reisen møtte han **Thomas Fernley** som bl.a. malte *Slindebirken* i 1839. I 1846 dro Hans Gude, Cappelen og J. Fr. Eckersberg på studietur fra Christiania opp Gudbrandsdalen til Vågå, og Gude drar alene over Sognefjellet til Sogn. Erik Werenskiold malte *Falketind*. Harald Sohlberg bodde på Nessetsetra i Østerdalen og en vinternatt så han det blåhvite lyset som ble til *En vinternatt i Rondane*.

I 1835 startet **Peder Christen Asbjørnsen** (1813-1882) sine fotturer. Den romantiske naturfølelsen begynte å blomstre.

Peter Christen Asbjørnsen hadde blikk for naturskildringer og fra *Høyfjellsbilleder. 2. Rensdyrjakt ved Rondane*:

Det var overskyet og svalt. Innefter fjellet svevet tåken ennu; bare en og annen gang brøt solen halvt igjennom, og vi skimtet usikkert de ruvende omriss av høer og kamper. Snart lå setergrendene bak oss, og det enstonige kvitter av snespurven blandet seg med rypenes gakk-gakk nede mellom dvergberk, enerbusker og vier. Først efter et par timers gange nådde vi lavartenes rike; renmose, gullskjegg, gråskjegg og lignende nøysomme planter dekket hellingene, og dannet en grågrønn forgrunn foran de triste mosekleddede vidder, som bredte seg ødselig i det fjerne. Fløyt fra heilo, korpens klunk, og ville hvin fra sjovåen skar av og til gjennom suset av

⁶Krag, Thomas: Ada Wilde. Gyldendal Norsk Forlag. 1961 s. 77

vinden og snebekkene. Men om litt ble også disse spor av plantelivet og liv sparsommere og sparsommere; vi var snart inne i alpepregionens endeløse masser av kampesten og ur, gjennomfuret av daler etter sneelvene. Her søker renen om sommeren et sunt og luftig tilhold, et fristed for den plagsomme renfluen. Og her har den føde i rikelig mengde: der er gress og vier i smådalene mellom disse veldige stenhauger, der er lav på skråningene, der er hvit vianvang og blå gentian; isranunklen skyter opp, ofte like til randen av snefonnene, og på de tørre skråningene kryper sølvhvite renblom.

Bernhard Herre (1812-1849) hadde J.S. Welhaven som privatlærer og var kjent med familien Wergeland. Herre hadde et godt øyt til Camilla Wergeland, som imidlertid ble forelsket i Welhaven, men til slutt ble gift med J.P. Collett. I Bernhard Herres bok *En Jegers erindringer* (1849) utgitt av Welhaven og Asbjørnsen etter Herre omkom i en vådeskuddsulykke, ble det gitt en rekke beskrivelser av traktene Asker, Bærum, Ringerike og Nordmarken.

Herre skrev bla. *På granens bar og maurtuen kjenner jegeren syd fra nord.*

Gjertrudsfuglen banket på de tørre grener og skrek etter mere væte,...

At gjertrudsfuglen (svartspetten) skriker mot regn var noe jeg hørte fra min far, og i Asbjørnsen og Moes eventyr om Gertrudsfuglen står det:

Hun hakker og pikker støtt på trærne etter mat, og piper mot regnvær; for hun er alltid tørst, og da venter hun drikke.

Aasmund Olavsson Vinje - Jotunheimens dikter, kom til Jotunheimen i 1860 og han skrev: *Ferdaminni fra Sumaren* 1860, samt fra Ved Ronderne: *No ser eg atter slike fjell og dalar som deim eg i min fyrste ungdom saag*

På dødsleiet sa Vinje: *Men naar eg no er lagd i Kista, so vil mi Aand slaa upp ein Heim der uppe millom Fjelli, og so vil eg sitja der paa Flaketind og sjaa ut yver Norig.*

I 1849 ble det på Christiania Theater satt opp en festforestilling : *Brudfærden i Hardanger* med tekst av A. Munch, bilde av Gude og Tidemand og musikk av Kierulf.

J.S. Welhaven skrev i *Der fløj en fugl over granehej* med musikk av Kierulf:

*Der fløj en fugl over granehej,
som synger forlemte sange,
den lokked mig bort fra slagen vej,
og in paa skyggende gange.
Jeg kom til skjulte kilder og tjern,
hvor elgene tørsten slukke;
men fuglesangen lød endnu fjern,
som nyn mellem vindens sukke;*

Legen og dikteren **Morten Andreas Leigh Aabel** (1830-1901) skrev med inspirasjon fra Sunnfjord *Se Norges Blomsterdal! Farvel du, kvalme fangekrog; den vilde graneskog er nu saa dejlig sval!*

I sangstykket *Fjeldeventyret* av **Henrik Anker Bjerregaard** (1792-1842) er tre

studenter på fjelltur en del av handlingen.

Det ble behov for å beskytte naturen mot inngrep og ødeleggelse.

Theodor Caspari skrev i diktet *Staa vakt om naturen!* fra samlingen *Myrmalm* 1932:

Staa vakt om naturen! Slaa angrepet ned!

Dæm op mot de hissige hjerner! -

La fjeldvidda hvile i soldagens fred -

i drys av de evige stjerner! -

Slaa døgnets urolige røster med ban! -

Lys fred paa de fattige lier!-

Gi Norge et lysende "Ingen-mands-land",

hvor skapningens herre tier!-

Konflikten mellom bønder og rovfugl og rovdyr har vart fra husdyrbruket startet, og Caspari tar rovdyrene i forsvar:

Hvor fjeldvandet drømmer i glitter og glans,

og gjøken kan lyse til messe,

hvor tranerne træder sin sælsomme dans,

og elgen kan fredelig græsse.

Og slip saa den ærlige bamse tilfjelds,

og æns ikke bondens besværing!-

Og liver han op med sin graabrune pels,

da gi ham en sau til fortæring.

Den vestlige materialisme med mett selvgodhet vil langsomt kvele oss, og dag må opprøret starte:

Der kommer en dag, da den syke kultur

vil fylde al verden med vaande,

en dag, da maskinernes dunster og dur

vil knuge og kvæle din aande.-

Den dag vil du hilse det lukkede land

og signe de fredede flyer

med rykende storm over ensomme vand

og sol gjennom drivende skyer.-

I *Gjende-reguleringen* fra *Myrmalm* (1932) ga Caspari uttrykk for følgende:

Regulering! -

Regulering uten ende! -

Rjukan væk, og nu er Gjende,

Gamle Gjende, underveis!-

Fjeldnaturen, modersmaalet,

alt vort liv til siste reis,

alt skal jevnes ut av skraalet,

dæmmes op og reguleres,-

Snart nok skal vi praktiseres

op paa Glitretind - i heis!-

*Det gaar imot vinter, og bjerken staar bar
og sturer med sprikende grene. -
Men lderen steiler, - den trassige kar,
han vil ikke slippe den hammen han har,
for nu raar han skogen alene. -*

Caspari, Theodor: *Mot Sne. Fra Myrmalm* (1932).

Older=or, henspiller på at or, med nitrogenfikserende aktinomyceter (*Frankia*) på røttene, ofte har grønne blader hengende, mens bjerka har kastet av sine.

Millom Bakkar og Berg utmed Havet, heve Nordmannen fenge sin Heim, der han sjølv heve Tufterne grave og sett sjølv sine Hus uppoa deim skrev Ivar Aasen i *Nordmannen* til melodi av Ludvig Mathias Lindeman.

Thomas Krag i *Ada Wilde*⁷: *Om du er på villstrå og finner en bekk, så følg bekken, da kan du være sikker på, at du kommer til folk. Helst om du er faren vill i fjellet. For bekken har sprunget lengere enn folk har levet, og i all den tid har den bragt jord og brukbarhet med, som folk bygger på.* S. 80.

I samme bok finner man også beskrivelse av vin: *Vin av druer bærer solfylt sommer med. Den er mangfoldig og vekslende: Den likeglade champagne tindrer, burgunderen drømmer, tung og melankolsk, sherryen er en kjølig og klar høstmorgen i en park, og den edle portvin er sunnhetens rus. Og allesammen er de soltilbedere.* S. 116.

Henrik Ibsens *Paa vidderne* (1857) og *Peer Gynt* (1867) har begge hentet scener fra naturen. I 1862 reiser Ibsen over Sognefjellet til Fortun.

Etter å ha forsvart Hans Jægers Christianiabohemen, Christian Krohgs Albertine og selv utgitt *Mannfolk*, måtte Arne Garborg og Hulda Garborg si farvel i Christiania og flyttet til Kolbotn under Garviksåsen ved Savalen i Østerdalen. Her skrev Garborg *Kolbotnbrev*, og han fikk besøk av Harriet Backer som bl.a. malte aftenstemning mot Einundfjell.

Andre forfattere som ga skildringer av naturen var Thomas Krag, Andreas Haukland som beskrev kyst- og nordlandsnaturen. I vikingefortellingen *Helge den unge* (1924) beskrev Haukland silde- og laksefiske og jakt på hvalross

I *Nybyggerhistorier* (1907) forteller Haukland historier om ulv, bjørn, lemen f.eks. Fra *Lemæn*:

Mens dagen steg op over tinderne og sneen paa de øverste topp blev som skyllet over af guld og himlen bgyndte at rødme stærkere og stærkere, stod de og saa de smaa dyr i millioner vandre ned mod fjeldsletten. Saalangt deres syn rak, var

⁷Krag, Thomas: *Ada Wilde*. Gyldendal Norsk Forlag 1961.

skraaningen dækket af et mylder af gul- og sortspettede dyr. Og over dem svæved uglerne som store, lydløse blade. De blæv borte en for en, efter hvert som dagen steg og lyset naade ned over fjeldet. Da solen stod som en luende blomst over de hvide tinder, svæved bare to brune ørne i rolige ringe, høit oppe. Men lemænvandringen blev ved uden ophør og uden ende. Som en strøm, der blir ved at risle og risle, kom de. Som et skred af smaa sten, der blir ved at rulle og rulle, saa myldred de ned.

Eller fra Hauklands Elg: Sommeren var gaat, Høsten skred ind over fjeldet. Fjeldet skiftet farve. Løvet paa dvergbirken hang som gule søljer paa kvistene og rød, som purpur, laa lyngteppet over aasene med den hvite renmos som border og strimler av sølv i det røde teppe. Nætterne blev lange.

Videreført av Mikkjel Fønhus i *Trollelgen, Slagbjørnen Rugg, Det skrik i fra Kverrvilljuvet, og Der villmarka suser*. Fønhus fulgte livet til røyskatten, stortiueren, reinsbukken, bever og løve.

Jakob Bøckmann Barth (1822-1892) var jurist og studerte forstvitenskap ved akademiet i Tharand og ble forstmester i Kristianias Amt, og skrev *Naturskildringer og optegnelser fra mit Jæger- og Resieliv* (1877) hvor han snakket om steinfly og mosefly. *Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet*.

Welhaven:

Paa Ødemark under Jøklers Muur
der styrter og stimler den sorte Ur,
der gror Guldskjægget paa Klippeblok
og Søilverlokke på Klippetind,
der fostres de flygtige Reners Flok
og farer som Blæst over Ur og Myr,
den drømmer det Alt i Jægerens Sind
og vaagner og klinger i Eventyr.

*Huhei ! Kor er det vel friskt og lett
uppaa Fjellet!*

*Her leikar Vinden i kaate Sprett
uppaa Fjellet.*

*Og Foten dansar, og Auga Lær,
og Hjarta kveikande Hugnad fær
uppaa Fjellet.*

Kristofer Janson: *Paa Fjeldet*

*Se, Rosen der, Alfred. Hvor den staar og døser og er lykkelig. Se, hvor den er feberhed og salig. Kanske en urolig Menneskesjæl tilslutt staar stille og blusser som den. Kanske det gaar den Vej. Vejen tilbage. Samme Vej tilbage som vi efter Darwin gaar frem. Vi skal bli Planter og stille støv.*⁸

⁸Krag, Thomas: *Det allerhelligste*. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1907. S.

I nyere tid er det ingen som har inspirert mer til friluftlivet enn **Peter Wessel Zapffe** med bl.a. boka *Barske glæder og andre temaer fra et liv under åpen himmel* (1969) med bl.a. glitrende historier om *Skismøringens mysterier* og *Soveposer* med tilhørende tegninger. Obligatorisk litteratur for alle friluftinteresserte.

Litteratur

Butenschön, B.A. *Travellers Discovering Norway in the Last Century*. Dreyers Forlag 1968

Liestøl, K.: *P. Chr. Asbjørnsen - mannen og livsverket* (1947)

Nansen, Fridtjof: *Nord i tåkeheimen*.

Henning, H.W.: *Diktet natur. Natur og landskap hos Andras Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli* (1997).

Huitfeldt, Carl: *Norge i andres øyne. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år.* C. Huitfeldt Forlag 1970.

Laing, Samuel: *Dagbok frå eit opphald i Norge i åra 1834, 1835 og 1836.* Snøfugl forlag 1997. Oversettelse av *Journal of a Residence in Norway during the Years 1834, 1835 & 1836* (1836)

Metcalf, Frederick: *På reise i Norge. Fra Christiania til Vadsø i 1845-55.* J.W. Cappelens Forlag 2005. Oversettelse av *The oxonian in Norway of Notes of Excursions in that country in 1854-1855.*

Norske Huldre-Eventyr og Folkesang. Første samling (1845), andre samling (1848). Høyfjellsbilleder. En rensdyrjakt i Rondane
Myrbukk=mekregauk.

Reventlow, Statsminister, Grev Chr. D. F.: *Min reise i Norge 1811.* Gyldendal Norsk Forlag 1955.

Smith, Richard Carter: *Reise i Norge 1838.* Universitetsforlaget 1976.

Williams, W. Mattieu: *Til fots i Norge for hundre år siden.* J.W. Cappelens Forlag 1965. Oversettelse av *Through Norway with a Knapsack* (1859)

Wyndham, Francis M.: *Villmarksliv i norske fjell for hundre år siden.* Cappelen 2004.

Øverland, O.A.: *Det gamle Norge i Billeder og Tekst.* Planter til en "Malerisk Reise gjennom Norge".